

DOI: 10.31499/2519-2035.13.2025.343998
УДК 930.253:377.8-055.2(477.52)«1875/1900»](045)

Тетяна КУЗНЕЦЬ,
orcid.org/0000-0002-9282-110X
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії України
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини
(Україна, Умань)
tetiana.kuznets@gmail.com

Олена ДЖАГУНОВА,
orcid.org/0000-0003-2129-9761
кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини
(Україна, Умань)
olenadj_111@ukr.net

ЛЕБЕДИНСЬКЕ ЖІНОЧЕ УЧИЛИЩЕ В ОСТАННІЙ ЧВЕРТІ 19-ГО СТ. ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ АРХІВНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ

Наведена у статті інформація доповнює історію Миколаївського жіночого монастиря в Лебедині та жіночого училища при ньому. Вона почерпнута з 13-ти архівних документів, 8 серед яких це звіти про стан училища у 1872-1901 роках. Історія монастиря доповнена персональним складом черниць та послушниць Лебединського монастиря та переліком їх послушань. А використані звіти про стан Лебединського жіночого училища уможливили висвітлення питань про саме приміщення училищного корпусу, що фінансові джерела утримання навчального закладу, про реорганізацію училища і ставлення до цього духовенства найближчих до Лебединського благочинницьких округів. Як засвідчили звіти, джерелами фінансування училища були кошти від монастиря, внески учениць за повне утримання та добровільні пожертвування благодійників. Загальна сума надходжень завжди покривала витрати училища. Але кількість платних учениць зменшувалася, так як батьки прагнули навчати своїх доньок в Києві, що в кінцевому рахунку порушило фінансовий баланс між прибутками та витратами і зумовило короткотермінове закриття училища, а потім його реорганізацію.

Ключові слова: Лебединський монастир, Лебединське жіноче училище, черниці, православне духовенство, доньки духовенства, доньки причетників.

Tetiana KUZNETS,
orcid.org/0000-0002-9282-110X
Doctor of Historical Sciences, Professor,
Head of the History of Ukraine Department
of Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
(Ukraine, Uman)
tetiana.kuznets@gmail.com

Olena DZHAHUNOVA,
orcid.org/0000-0003-2129-9761
PhD in History, Associate Professor
of Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
(Ukraine, Uman)
olenadj_111@ukr.net

LEBEDYN WOMEN'S SCHOOL IN THE LAST QUARTER OF THE 19th CENTURY ACCORDING TO NEWLY DISCOVERED ARCHIVAL SOURCES

The information presented in the article complements the history of Mykolaiv women's monastery in Lebedyn and the women's school associated with it. It is based on 13 archival documents, 8 of which are reports on the school's

state from 1872 to 1901. The history of the monastery is supplemented by the analysis of the community of nuns, novices of Lebedyn monastery and the list of their duties. The analyzed reports on the state of Lebedyn women's school made it possible to examine issues concerning the school building itself, the financial sources for the institution's maintenance, its reorganization and the attitude of the clergy from the deaneries closest to Lebedyn towards these matters. The reports attested that the school's funding sources were monastery funds, tuition fees for full provision and voluntary donations from benefactors. The total amount of income always covered the school's expenses. However, the number of fee-paying students decreased, as parents sought to educate their daughters in Kyiv, which ultimately disrupted the financial balance between income and expenses, leading to the short-term closure and subsequent reorganization of the school.

Based on authentic documents, the conclusion is well-founded that the school's financial condition was a primary factor in its structural transformations. The attempts by the Mother Superior of the monastery and the headmistress of the school to obtain permission to grant the more successful graduates the right to be certified as private tutors were thwarted by a financial barrier: the decreasing number of fee-paying students reduced the amount of income, which needed to exceed ten thousand per year. In February 1887, the school was temporarily closed and then, taking into account the wishes of the deans of the seven deaneries closest to Lebedyn, it was reopened on September 9, 1888, as a two-grade school, primarily for orphans of the clergy and church servitors.

Based on identified and analyzed archival records, the article presents information on the functioning of the Lebedyn Women's School in the years 1871–1901, supplementing its historical narrative. The analysis of sources made it possible to determine the number of students, identify members of the teaching staff, and outline the curriculum of the institution's pupils. The systematization of data concerning the number of students allowed for calculations of their social composition and for distinguishing between "self-funded" pupils and those who were fully supported by the school.

The dynamics of school enrollment during the indicated years fall within the following range: in 1871, there were 81 students; in 1900 – 115; and the highest number, 121 students, was recorded in 1875. As for the teaching staff, archival materials indicate that it changed frequently. The detailed data about the school's contingent, systematized from the sources and covering three decades, significantly enrich the history of church education in the Kyiv Diocese during the 19th and early 20th centuries.

Key words: Lebedyn monastery, Lebedyn women's school, nun, Orthodox clergy, daughters of the clergy, daughters of church servitors.

Постановка проблеми. В умовах реформування освітньої сфери, залучення громадської ініціативи щодо благодійницької діяльності, переосмислення освітньої ролі Православної церкви важливим є вивчення історичного досвіду функціонування різних типів навчальних закладів. У 19-му столітті державно-церковне керівництво звертало пильну увагу на створення шкіл при православних монастирях. Мотивами для такої діяльності було намагання забезпечити притулком сиріт духовного звання і підвищити суспільну оцінку самих монастирів. На це звернув увагу синодальний оберпрокурор під час обговорення 29 грудня 1867 р. звіту губернатора Могилівської губернії за 1866 рік. Було наголошено на значній користі шкіл при монастирях, які б були притулком для сиріт духовного звання та які б готували морально і розумово розвинених дівчат, привчених і до суспільної, і домашньої праці. Та у той час, коли в Могилівській губернії це тільки обговорювалось, у Київській уже функціонували школи при монастирях. Однією з таких була відкрита 1858 р. жіноча школа при Лебединському Свято-Миколаївському жіночому монастирі. Її функціонування має свою історіографію, але виявлення нових чи маловивчених джерел зумовлюють ще одне звернення до історії Лебединського жіночого училища.

Аналіз досліджень. Школи при жіночих православних монастирях Київської єпархії другої половини XIX- перших десятиліть XX ст. досліджує Олександр Чучалін. У 2023 вийшла друком його праця про жіночу школу при Ржищівському Спасо-Преображенському монастирі (Чучалін, 2023), а у 2024 р. праця про навчальні заклади при монастирях Київської єпархії (Чучалін, 2024).

Серед інших навчальних закладів при монастирях, науковець навів відомості про три жіночі училища другої половини XIX ст. – Лебединське, Києво-Флорівське, Ржищівське, що існували при одноіменних монастирях, та Київське жіноче училище для дівчат духовного звання. Інтерес привертає фрагмент статті про проблеми жіночих училищ Духовного відомства та про кризу жіночої духовної освіти на початку XIX ст. (Чучалін, 2024).

Та найбільш дотичною до даної теми є стаття О. Чучаліна про створення та організацію діяльності училища при Лебединському Миколаївському жіночому монастирі у другій половині XIX ст. (Чучалін, 2023). Він акцентує увагу на дослідженні внеску Лебединського Миколаївського монастиря та його настоятельниць у розвиток освіти, на характеристиці етапів діяльності училища та рівні матеріальної підтримки з боку монастиря. Звернув увагу дослідник і на особливості організації навчання вихованок, і на учительський корпус. Але з поміж використаних у статті джерел, автор використовував скорочені варіанти звітів про стан училища у 1872/1873 н.р. та 1898/1899 н.р., які були опубліковані у «Киевские епархиальных ведомостях». Тому, пошановуючи працю О. Чучаліна, вважаємо доцільним ввести до наукового обігу інформацію зі звітів про стан Лебединського жіночого училища, які вдалося виявити в архівному фонді «Київська духовна консисторія» ЦДІАК України.

Метою даної статті є доповнення історії жіночого училища при Лебединському Свято-Миколаївському монастирі за рахунок введення до наукового обігу матеріалів з вісьми звітів про стан навчального закладу у 1870-1890-ті роки, що відклалися в архівних фондах.

У 1779 р. біля села Лебедин Чигиринського повіту було засновано православний монастир, освячений в ім'я Миколая Чудотворця. Після зруйнування турками Молдавського Свято-Успенського Калатурського монастиря, його черниці Магдалина, Трифілія, Дарія і Февронія у пошуках безпечнішого місця зупинились на відпочинок поблизу Лебединя і побачили видіння. Це утвердило їх у виборі місця і вони звернулись до власника тих земель. Землі були власністю сина київського воєводи Станіслава Любомирського, князя Францішка Ксаверія Любомирського (1742-1819 рр.), який отримав їх у спадок від батька і мав резиденцію у м. Сміла. За 30 руб. черниці придбали у князя невелику ділянку землі і 24 травня – 18 червня 1779р. митрополит Київський і Галицький Гавриїл Кременецький (1711-1783рр.) дав дозвіл на будівництво монастиря.

Першою була зведена у 1780 р. Варваринська церква. Другою була дерев'яна церква св. Миколая, яку освятили 1784 р. і розібрали у 1798 р. Замість неї звели просторішу і освятили 1800 року. Вона була двопрестольною: головний престол в ім'я Св. Миколая і південний – в ім'я св. і прав. Захарії та Єлисавети. Замість Варваринської у 1837-1840 рр. збудували кам'яну трьох-престольну церкву: головний престол – в ім'я Вознесіння Господнього, північний – в ім'я свят. Митрофана, південний – в ім'я свят. великомучениці Варвари (Памятная книжка Киевской епархии, 1882: 84). До 1842 р. Лебединський монастир був позаштатним, а з 1842 р. його віднесено до другого класу. Орної та сінокосної землі монастир мав 102 дес. 1020 саж. У 1880 р.

прибутки від цінних паперів склали 9774 руб. 96 копійок. Прибутки приносили і свічковий завод при монастирі, і млин, і готель для вірян, а також – продаж свічок. Від вкладників на будівництво келій у 1880 р. надійшло 2083 руб. 19 коп.; церковні прибутки становили 4523 руб. 72 коп., «кружечний» прибуток склав 924 руб. 74 коп. З казни надійшло 2358 руб. 71 коп. для найму служителів та за недостатні угіддя (Памятная книжка Киевской епархии, 1882: 85).

Штат Миколаївського жіночого монастиря змінювався як і реальна кількість його насельниць. У 1872 р. за штатом у монастирі були: 1 наставниця, 10 черниць, 1 псаломниця, 1 паламарка, 5 монахинь на вакансії штатних послушниць і 15 монахинь на власному утриманні монастиря, тобто 33 особи. Та окрім них, у монастирі мешкали ще 12 позаштатних престарілих монахинь, 46 рясофорних монахинь, 46 визначених указами Консисторії послушниць і 83 особи, які проживали за свідоцтвами на добровільному послушанні, тобто ще 187 осіб. Усіх мешканок монастиря налічувалось 220 осіб (ІЦІАК України. Ф. 127. Оп. 998. Спр. 185. Арк 2).

Персональний склад черниць та послужниць Лебединського Миколаївського монастиря вдалося відтворити на основі документа 1877 року. Настоятельницею тоді була ігуменя Архелая, яка обійняла цю посаду після смерті у 1875 р. ігумені Філарети. Архелая, в миру Олександра Михайлівна Дашкевич, дівиця, донька священника тоді була у 45-річному віці. Виховувалась вона в батьківському домі і мала домашню освіту. У відповідності з указом Київської духовної консисторії №4382 від 13 травня 1871 р. прийняла чернечий постриг у Лебединському монастирі 21 липня 1871 року. У монастирі вона перебувала з 1852 р. як послушниця, упродовж трьох років була наставниця в училищі, потім перебувала у числі кліросних, а з 1853 р. до 1870 вела письмові справи училища і монастиря. За указом Київської духовної консисторії від 9 липня 1870 р. призначена виконавчою обов'язків казначея. У липні 1872 р. за власним бажанням звільнена від казначейських обов'язків і стала читати канон і синодик в церкві. З 1875 р. завідувала діловодством і рахунками монастиря. Після смерті ігумені Філарети, за резолюцією митрополита Арсенія від 14 липня 1875 р., яка була умотивована в указі Київської духовної консисторії від 16 липня 1875 р., №6705, Архелая затверджена настоятельницею Лебединського монастиря. А 24 серпня того ж року митрополит Арсеній в Соборній церкві Києво-Печерської лаври підніс її до сану ігумені, про що Київська духовна консисторія надіслала монастирю указ від 9 серпня 1875 р. за №10783 (ІЦІАК України. Ф. 127. Оп. 798. Спр. 287. Арк 55).

У штаті монастиря станом на 1877 рік було 10 черниць. Казначеем монастиря була черниця Арсенія (в миру – Іуліанія), вдова капітан-лейтенанта флоту. Прийняла чернечий постриг у Лебединському монастирі за дозволом Київської духовної консисторії від 21 липня 1871р. З часу вступу до монастиря у 1867 р. вишивала по канві коври. На посаду казначея призначена указом Київської духовної консисторії від 14 липня 1872р. У 1877 році їй було 80 років.

Ризнична монахиня Павлина (в миру – Наталія, дівиця, донька колезького

секретаря Решетилова) прийняла чернечий постриг у Лебединському монастирі за указом Св. Синоду 12 грудня 1858 р. Вступивши до монастиря, була наглядачкою за сиротами. У 1877 р. їй було 62 роки.

Благочинна монахиня Маріоніла (в миру – Марія, вдова д'ячка Київської єпархії) чернечий постриг у Лебединському монастирі прийняла за указом Св. Синоду 1 лютого 1859 р. До 1877 р. приходила різні послушання у сфері економічного життя, опікувалася роботою чоловічої та жіночої прислуги, з 1869 р. виконувала обов'язки благочинної. У 1877 р. їй було 70 років.

Обов'язки економки з 1865 р. в монастирі виконувала монахиня Мамелтора (в миру – Меланія, дівчиця, з міщан міста Єлисаветград). Читати і писати навчилася в Лебединському монастирі, де прийняла чернечий постриг за указом Київської духовної консисторії від 11 квітня 1866 р. У 1877 р. їй було 50 років.

Монахиня Іоаннікія (в миру – Анна, дівчиця, донька священника Київської єпархії) у Лебединському монастирі, як сирота, перебувала з малолітства. У монастирі вивчила грамоту і опанувала нотний спів. Чернечий постриг прийняла за указом Св. Синоду 29 серпня 1859 р. в Лебединському монастирі. Послушання виконувала на кліросі. Мала 57 років від народження.

Монахиня Аполлінарія (в миру – Анастасія, дівчиця, з дворян, донька колезького секретаря Ласкевича) мала домашню освіту. Чернечий постриг прийняла за указом Св. Синоду від 28 травня 1855 р. в Лебединському монастирі. В монастирі виконувала церковне послушання : працювала в ризниці і завідувала продажем свічок в церкві. У 1877 р. їй було 65 років.

Монахиня Мілетина (в миру – Марія, дівчиця з селян Херсонської губернії, поселення Посадсько-Архангельське). Читати навчилася в Лебединському монастирі. Чернечий постриг прийняла за резолюцією Київського митрополита Арсенія 18 липня 1867 року. Вона з трирічного віку перебувала в монастирі, майже 10 років була головною звонаркою, а з 1862 р. стала господаркою на палатному дворі монастирському. У 1877 р. їй було 59 років.

Монахиня Платоніда (в миру – Марія, дівчиця, донька диякона Києво-Печерської церкви міста Києва). Як сирота, ще в юності відправлена Київською консисторією в Лебединський монастир, де була навчена грамоті. Чернечий постриг прийняла за указом Св. Синоду 29 серпня 1859 р. у тому ж монастирі. З юності виконувала кліросне послушання. У 1877 р. їй було 56 років.

Монахиня Маргарита (в миру – Олександра, дівчиця, вихрещена з євреїв. У Лебединському монастирі знаходилась з 11-річного віку, там навчилася читати церковнослов'янською мовою. Чернечий постриг прийняла за указом Київської духовної консисторії 10 квітня 1866 р. у тому ж монастирі. З 11-річного віку виконувала загальне монастирське послушання: спочатку допомагала престарілій схимниці, а з 1864 року була головною свічницею. У 1877 р. їй було 50 років.

Монахиня Пахомія (в миру – Акеліна, дівчиця, донька титулярного радника з міста Херсона). Чернечий постриг прийняла в Лебединському монастирі за указом Київської духовної консисторії 1 червня 1876 р. Спочатку

виконувала кліросне послушання, з серпня 1860 до 1871 рік завідувала господарською частиною в училищі, а потім читала синодик в церкві. З 1875 р. читала канон в церкві і повернулася на колишню посаду в училище.

Окрім штатних черниць на вакансіях штатних послушниць перебувало ще 5 осіб. Монахиня Раїса (в миру – Агафія, дівця, донька дворянина) була грамотною ще до вступу до монастиря. Чернечий постриг прийняла в Лебединському монастирі за дозволом Св. Синоду 14 липня 1860 р. Декілька років послух виконувала на кліросі, а з 1861 р. паламарила по черзі з іншими черницями. У 1877 р. їй було 53 роки.

Монахиня Леоніда (в миру – Васса, дівця, донька казенного селянина Катеринославської губернії) читати церковнослов'янською навчилася в Лебединському монастирі. Чернечий постриг прийняла за указом Св. Синоду 1 грудня 1859 р. у тому ж монастирі. Вступивши до монастиря, виконувала різний послух, працювала в свічарні, наглядала за випіканням проскурок, паламарила по черзі з іншими монахинями. У 1877 р. їй виповнилось 66 років.

Монахиня Павлина (в миру – Олександра, дівця, донька священника) з юності перебувала в Лебединському Миколаївському монастирі і там навчилася писати, читати, опанувала рукоділля. Чернечий постриг прийняла з дозволу Київської духовної консисторії 29 квітня 1875 р. в тому ж монастирі. Перебуваючи з молодих років в обителі, співала і читала на кліросі, а з серпня 1875 р. паламарила і читала в церкві канон. У 1877 р. їй виповнилось 43 роки.

Монахиня Антонія (в миру – Варвара, дівця, з міщан міста Катеринослава) читати і писати навчилась в Лебединському монастирі. Постриг прийняла за указом Київської духовної консисторії 1 червня 1876 р. у тому ж монастирі. З 1850 р. проходила послушання кліросне, а з 1876 р. паламарила почергово з іншими черницями і в церкві читала канон.

Обов'язки ключниці в монастирі виконувала послушниця Явдокія Бридніцька, яка тільки готувалася до чернецтва і ще не дала чернечих обітниць. Вона походила з селян Єлисаветградського повіту Херсонської губернії, грамотність опанувала у Лебединському монастирі. З 1863 р. вона проходила загальне послушання по монастирю, була звонаркою, а з 1875 р. виконувала обов'язки ключниці монастирського господарства. Призначена послушницею вона була указом Київської духовної консисторії від 15 лютого 1867 року. У 1877 р. їй виповнилось 40 років.

Таким чином, у 1877 р. в Лебединському Миколаївському монастирі були наставниця ігумена Архелая, 14 чернець і послушниця ключниця.

Жіноче училище при монастирі було відкрите в середині 1858 р., а 15 липня його начальницею призначена ігумена Філарета. До 1872 р. училище функціонувало як чотирикласне, а потім було перетворене у шестикласне. Його розширення створювало можливості для навчання і виховання більшої кількості сиріт духовного звання Київської єпархії. Зміна статусу навчального закладу супроводжувалась поліпшенням побутових умов учениць. З цією метою була зведена окрема будівля для спальних кімнат учениць. Архівний документ містить інформацію про те, що «загальна спальня була 52 аршини завдовжки і 10 аршин завширшки з трьома пічами, під очеретяною покрівлею, а

на галереї, яка з'єднувала її з корпусом училища криша була дерев'яною. Будівництво спальні обійшлося в 1586 руб. 22 ½ копійки з коштів Лебединського монастиря, без врахування вартості дубів для будівельних робіт. Будівництво велось у 1872-1873 роках і не було повністю завершене, так як не були пофарбовані віконні рами. Колишня спальня в училищі, що була розрахована на 30 дівчат, перетворена на навчальну кімнату для підготовчого і першого класів. В інших трьох спальнях пансіонерок у сусідньому з училищем будинку розмістили інспекторшу училища, наставницю з господарської частини і учительку у другому класі» (ЦДІАК України. Ф. 127. Оп. 998. Спр. 197. Арк 12-18).

У 1876 р., коли обговорювалось питання про переведення училища з 6-класного у 3-класне, ігумена Філарета – начальниця училища – у звіті про стан училища зазначала, що у будинку проведено перебудову: з двох невеликих зроблена одна велика кімната, окрім якої є дві однакові кімнати по 15 аршин завдовжки кожна. Ці дві кімнати були влаштовані на місці колишньої галереї. Таким чином, в училищному будинку стало шість великих кімнат для навчання, а для підготовчого класу виділена кімната на 9 аршин завдовжки. Стара дерев'яна покрівля училищного будинку за рахунок монастиря замінена на металеве покриття. Окрім загальної спальні деякі пансіонерки розміщені у чотирьох окремих спальнях училищного будинку (ЦДІАК України. Ф. 127. Оп. 988. Спр. 243. Арк 11). Довжина училищного корпусу становила 65 аршин, ширина 14 аршин, перед його фасадом був монастирський двір, а із заднього боку – сад.

За імператорським указом Київська духовна консисторія 22 лютого 1879 р. заслуховувала і обговорювала рапорт протоієрея Олександра Воскресенського від 10 серпня 1878 р. зі звітом про стан жіночого училища Лебединського монастиря. У звіті зазначалося, що «училище розміщується в окремому дерев'яному будинку під металевою покрівлею, який знаходиться всередині монастиря. Сам будинок сухий, світлий, перебуває у задовільному стані і ґрунтового ремонту найближчим часом не вимагатиме; їдальня, хоч доволі низька і вогкувата, але простора, так що в ній вміщається і гардероб для білизни та одягу. Кухня дуже хороша і утримується в чистоті. Відхожі місця перебувають у незадовільному стані, тому заплановано їх ремонт. Училищна лікарня розміщена у трьох кімнатах окремого флігеля.

Обід вихованок складався з двох страв у будні дні і з трьох у недільні. Їжа готується чисто і видається достатніми порціями. Окрім обіду, вранці і вечером ученицям дається чай чи кава з порцією білого хліба» (ЦДІАК України. Ф. 127. Оп. 981. Спр. 78. Арк 62).

Йшлося у звіті і про фінансовий стан училища. Зокрема зазначалося, що кошти для утримання навчального закладу надходять з двох основних джерел : від монастиря та від внесків учениць за повне утримання і за право навчатися. Незрушний капітал становить два банківські вклади на суму 1100 руб. (пожертвування Київського митрополита Арсенія). З 1878 р. училище отримувало щорічно 300 руб., пожертвуваних Київським митрополитом Філофеєм. Ще були щорічні пожертвування купця з м. Шпола Олексія

Отраченка, який з 1873 р. як попечитель училища, три роки поспіль жертвував по 3 пуди 20 фунтів воскових свічок зі свого заводу з умовою, щоб виручені від їх продажу 100 руб. надходили училищу, але в останні два роки ці надходження припинилися.

Джерела фінансування Лебединського училища поповнювалися різними добродійними внесками, платою за навчання учениць, прибутками від продажу різноманітних виробів. Так, з 1 січня до 1 жовтня 1872 р. училищні кошти поповнились такими надходженнями : від митрополита Київського і Галицького Арсенія надійшло 200 руб., від невідомих благочинників – 8 руб., від Лебединського жіночого монастиря – 250 руб., на книги від графа Шуленберга з Санкт-Петербурга – 25 руб., від графині Марії Шуленбург, уродженої баронеси Шліппенбах, для підтримки учениць-сиріт – 110 руб. Від продажу хрестиків у монастирській лавці виручено 434 руб. 89 коп., виготовлених ученицями виробів продано на 55 руб. 15 копійок. Плата за навчання дівчат духовного стану складала 65-130 руб. на рік, а доньок зі світських сімей – 100-160 руб. на рік, то усього до училищної каси надійшло 3501 руб. (ЦДІАК України. Ф. 127. Оп. 998. Спр. 184. Арк 11-12). За десять місяців 1872 р. до училища надійшло 4584 руб. 4 копійки. А витрати за цей рік склали: на харчування – 1403 руб. 64 коп., на одяг 520 руб. 29 коп., на опалення 631 руб. 23 коп., на навчальні посібники 1653 руб. 66 коп., усього 4208 руб. 82 копійки. Таким чином, надходження коштів повністю покривали витрати училища і перевищували їх на 375 руб. 58 копійок.

У 1873 р. прибутки училища та видатки на його утримання збільшились. Джерела фінансування училища поповнилось такими надходженнями: 200 руб. від митрополита Арсенія, 150 руб. від дружини губернського предводителя дворянства м. Чернігова Олександри Миколаївни Неплюєвої, уродженої Шліппенбах, 50 руб. від баронеси Марії Миколаївни Шліппенбах, 23 руб. від невідомих благочинників, 1250 руб. від Лебединського монастиря, 395 руб. 99 $\frac{1}{4}$ коп. від лавки монастирської, 10 руб. 23 коп. від продажу виробів учениць, 3757 руб. 82 коп. за навчання пансіонерок іноземним мовам та музиці, 26 руб. 55 коп. за куплені в училищі книги, 1 руб. 26 коп. залишок з минулого року. Загальна сума надходжень склала 5848 руб. 85 $\frac{1}{4}$ копійки. Витрати училища: 1380 руб. 18 коп. на харчування, 448 руб. 12 коп. на одяг, 188 руб. 33 коп. на опалення, 2700 руб. 56 коп. плата учителям і придбання навчальних посібників у сумі складала 4717 руб. 19 копійок. Прибутки перевищували витрати на 113 руб. 66 копійок (ЦДІАК України. Ф. 127. Оп. 988. Спр. 12. Арк 17).

Прибутки, як і видатки училища, щорічно змінювалися. З 1 вересня 1874 р. до 1 вересня 1875 р. джерела прибутків були такими: від митрополита Арсенія – 200 руб.; за виховання пансіонерок – 9771 руб. 42 коп.; від монастирської лавки – 246 руб. 15 коп.; від попечителя купця Олексія Кириловича Отроченка – 105 руб.; від різних благочинників – 31 руб.; за продані вироби вихованок – 18 руб.; залишок з минулого року – 16 руб. 62 копійок. Усього – 10 388 руб. 19 копійок. А витрачались кошти за такими статтями: на харчування і ліки – 3478 руб. 36 коп.; опалення та ремонт будинку – 862 руб. 40 коп.; заробітна плата учителям і наставникам – 4967 руб. 75

копійок. Разом – 10023 руб. 96 копійок. Прибутки перевищували видатки на 364 руб. 23 копійки, тобто сальдо було позитивним, що свідчило про фінансову стабільність училища.

У наступні роки прибутки зменшувалися. Так, у 1876/1877 навч. році прибутки склали тільки 6262 руб. 67 копійок. Їх утворили такі надходження: за двома 5% банківськими вкладками митрополита Арсенія 82 руб. 50 коп.; від монастирської церкви 300 руб.; від начальниці училища 100 руб.; за виховання пансіонерок 5022 руб. 32 коп.; від монастирської лавки 699 руб. 85 коп.; від купця Олексія Кириловича Отроченка 7 руб. проти попередніх пожертвувань у 105 руб.; від священника Олексія Боячковського 6 руб.; від продажу рукодільних виробів вихованок училища 45 рублів. А витрачено було упродовж навчального року 6171 руб. 25 коп., з них: на харчування 1884 руб. 78 коп., на одяг пансіонерок 652 руб. 74 коп., на опалення приміщень 227 руб. 77 коп., на оплату праці учителям, вихователям і на навчальні посібники 3405 руб. 96 копійок. Надходження перевищували витрати усього на 91 руб. 42 копійки (ЦДІАК України. Ф. 127. Оп. 988. Спр. 262. Арк 13). Це свідчило про не високу рентабельність фінансово-господарської сфери училища.

У 1877/1878 навч. р. прибутки училища стали ще меншими і складали усього 5601 руб. 87 копійок. Це були такі надходження: за двома 5% банківськими вкладками митрополита Арсенія 55 руб.; від начальниці училища 100 руб.; за виховання пансіонерок 4795 руб.; від церковної лавки 507 руб. 45 коп.; від продажу виробів вихованок 21 руб.; від купчих міста Крилова Шапошникової та Сіліванської 32 рублі; залишок від попереднього року 91 руб. 42 копійки. Витрати училища упродовж навчального року склали 5533 руб. 07 коп., з яких: 1496 руб. 35 коп. на харчування; 512 руб. 62 коп. на одяг вихованцям; 312 руб. 54 коп. на опалення, освітлення, ремонт приміщень; 3211 руб. 56 коп. на заробітну платню учителям, вихователям і на навчальні посібники (ЦДІАК України. Ф. 127. Оп. 998. Спр. 285. Арк 12). Як видно, надходження перевищували видатки на утримання училища всього на 68 руб. 80 коп., що було ще менше, ніж у попередньому навчальному році.

До 1880-х років кошторис Лебединського училища збільшився. У 1880/1881 навч. році надходження до бюджету склали 7987 руб. 75 копійок. Таку суму утворювали: 298 руб. 36 коп. – пожертвування Київського митрополита Філофея, 52 руб. 30 коп. – відсотки з банківського вкладу, 100 руб. від начальниці училища, 300 руб. – від монастирської лавки, 6807 руб. 50 коп. – плата за навчання своєкоштных учениць, 146 руб. 23 коп. від продажу виробів учениць і 483 руб. 14 коп. – залишок з минулого року. У порівнянні з попередніми роками більше коштів надійшло від оплати навчання, від продажу рукодільних виробів, пожертвування від митрополита.

Але і видатки стали більшими: у 1880/1881 навч. році вони склали 7973 руб. 29 копійок. Це, зокрема: 3475 руб. 56 коп. на харчування учениць, наглядчиків, прислуги, на придбання ліків та оплату послуг лікаря, 396 руб. 58 коп. на одяг вихованкам та прислузі, 651 руб. 85 коп. на опалення, освітлення і ремонт училищних будівель, 3449 руб. 30 коп. на оплату праці учителів, наглядчиків і на навчальні посібники. Підрахунки показують, що прибутки

училища перевищували витрати тільки на 14 руб. 46 копійок. У такому випадку прийнято говорити, що у бюджеті ледь зводились кінці з кінцями.

Траплялися випадки, коли батьки заборговували училищу плату за навчання своїх доньок. Наприклад, у 1884 р. начальниця училища ігуменя Архелая письмово зверталася до Київської духовної консисторії з проханням зобов'язати священника села Чайки Каневського повіту Іоана Трегубова внести до бюджету училища 160 руб., які він не заплатив за останній рік навчання своєї доньки (1882-й). У відповідь на таке прохання консисторія зобов'язала благочинного 3-го округу Каневського повіту Феодора Грушецького утримати з платні боржника 160 руб. якщо він їх не поверне добровільно. «Священник Трегубов написав заяву, що з огляду на неурожай хліба і несвоєчасне отримання грошей на причтове житло ... просив дозволити йому повернути гроші до 1 листопада 1884 року» (ЦДІАК України. Ф. 127. Оп. 856. Спр. 337. Арк 4).

У 1899/1900 н.р. прибутки училища склали 6082 руб. 67 коп., а видатки – 5797 руб. 81 коп. Гроші витрачалися: 1165 руб. для утримання учениць; 3291 руб. 87 коп. на харчування вихованок; 190 руб. 24 коп. на забезпечення 12-ти учениць одягом та взуттям; 51 руб. 76 коп. на навчальні приладдя та класні журнали; 44 руб. 36 коп. на придбання ліків та оплату візитів лікаря; 60 руб. 15 коп. на придбання швейної машинки і матеріалів для рукоділля; 89 руб. 17 коп. на придбання ліжок і парт; 485 руб. 10 коп. на опалення та освітлення; 155 руб. на посуд та різне господарське приладдя ; 145 руб. 16 коп. на ремонт приміщення та фарбування підлоги; 120 руб. на службовців при училищі і пралям (ДАКО. Ф. 276. Оп.3 Спр.85 Арк. 5). Прибутки (6082 руб. 67 коп.) перевищували видатки (5797 руб. 81 коп.) на 284 руб. 74 копійки.

Станом на 1900 р. недоторканий запас училища у вкладах Державного банку складав 1200 рублів. Добровільних внесків на утримання і для навчання учениць надійшло 5828 рублів. Від Єпархіальної Училищної Ради надійшло 447 руб. 62 копійки. Прибутки від належних училищу процентних паперів склали 45 руб. 60 копійки. Усіх прибутків упродовж року надійшло, разом із залишковими коштами з минулого року 284 руб. 86 кор., – 6606 руб. 8 копійок (ДАКО. Ф. 276. Оп.3 Спр.114 Арк. 4).

Таким чином, у 1870-1890-х роках училище при Лебединському жіночому монастирі мало відносно стабільні і достатні джерела фінансування, кошти з яких покривали потреби для функціонування закладу. Як свідчать архівні документи, звіти про фінансове забезпечення жіночого духовного училища були заспокійливими, що давало привід для появи планів про його реорганізацію.

У 1876 р. ігуменя монастиря і начальниця училища Філарета, порушувала клопотання перед митрополитом Арсенієм (Москвіним) про надання випускницям училища прав домашніх учительок. Вона мотивувала своє звернення указом Св. Синоду №2799 від 8-9 грудня 1871 р. про надання Київському, Іркутському і Полоцькому училищам дівчат духовного звання права присвоєння статусу домашньої вчительки з тих предметів, з яких вихованки мали найвищі успіхи. Тоді ж Св. Синод міг без монаршого дозволу

надавати такі права і іншим жіночим училищам, що перебували під патронатом імператриці та іншим, у яких, за наявності коштів духовного відомства, «виявиться можливим влаштування навчальної частини відповідно до програми єпархіальних училищ» (ЦДІАК України. Ф. 127. Оп. 988. Спр. 243. Арк 4). Нагадуючи про цей синодальний указ, ігуменя Філарета зазначала, що «з 1874 р. учитель Гаєвський викладає ученицям 6-го класу, окрім інших предметів, початки педагогіки і дидактики, і що 7-го березня члени Педагогічної ради, розглянувши програму викладання і, порівнявши її з програмою єпархіальних жіночих училищ, виявили їх однаковість, а тому, обговорювали питання про те, що учениці нашого училища, по завершенні курсу наук, при випуску могла б отримувати атестати з правом домашньої учительки, як і вихованки єпархіальних жіночих училищ. Вони одноголосно вирішили, що кращим випускницям училища можна і потрібно видавати атестати з таким правом. Остаточно ухвалено: скласти акт про це і просити Ваше Високопреосвященство про затвердження назавжди, уникаючи щорічних прохань про це, щоб видавати атестати з правом домашньої учительки кращим з випускниць. У цьому році з 12-ти випускниць – 5 заслуговують такого атестата» (ЦДІАК України. Ф. 127. Оп. 988. Спр. 243. Арк 5).

Св. Синод давав право на звання домашніх учительок випускницям тих єпархіальних училищ, кошти яких дозволяють витратити на штат 5595 руб. на рік. Лебединське училище довгий час не мало такої можливості. Тільки з перетворенням його у шестикласне у 1872 р., контингент пансіонерок почав поступово збільшуватися, що сприяло зростанню бюджету училища. У 1875-1876 н.р. в училищі навчалася 116 дівчат, а бюджет був більше ніж достатнім для надання права присвоєння кращим випускницям звання домашніх учительок. Так, прибутки складали 10388 руб. 19 коп., а видатки – 10023 руб. 96 копійок. Про те, справа була не в кількості бюджетних коштів.

За указом імператора, 30 червня 1876 р., Педагогічна рада при Київській духовній консисторії заслуховувала рапорт начальниці училища ігумені Архелай зі звітом про стан училища. За результатами обговорення звіту було ухвалено таке: 1) зі звіту стало відомо, що посадові особи в Лебединське училище призначалися ігуменею без відома єпархіального начальства, а деякі викладачі, а саме, австрійський підданий Монсе, дворянин Кестнер, не мали права на звання викладачів, так як 1-й був з домашньою освітою, а 2-й не надав іншого документа про освіту, окрім гімназійного атестата; 2) серед навчальних предметів була природнича історія, що виключена Св. Синодом з кола предметів єпархіальних жіночих училищ; 3) не надано тижневого розкладу уроків; 4) не представлено списку підручників з усіх предметів; 5) не надано розподіл предметів між викладачами. З огляду на це, начальницю зобов'язано надати такі відомості і повідомити: скільки разів на тиждень приїздив до монастиря і скільки уроків на день проводив у 1875/1876 н.р. учитель Златопільської прогімназії надвірний радник Іван Гаєвський, який викладав в училищі російську мову у трьох старших класах, арифметику і педагогіку (ЦДІАК України. Ф. 127. Оп. 988. Спр. 243. Арк 53).

Ігуменя Архелая 23 вересня 1876 р. надіслала до Київської духовної

консисторії таку відповідь: Олександр Монсе хоч і не має права на звання учителя, але має 6-річний досвід викладання і старанність. До того ж, він зобов'язався скласти екзамен на звання учителя. Стосовно викладання Кестнера, то його замінили в училищі священником Іоаном Яворським. А Іван Гаєвський 9 років служить в Лебединському училищі, у 1875/1876 н.р. бував в училищі 3 рази на тиждень, проводить по 5 уроків на день (15- на тиждень) і отримує 700 руб. на рік (ЦДІАК України. Ф. 127. Оп. 988. Спр. 243. Арк 55).

В архівних джерелах не вдалося виявити інформацію про сприйняття єпархіальним керівництвом такої відповіді ігумені Архелаї. Але ревізування закладу за монаршим розпорядженням було тривожним дзвіночком щодо подальшого функціонування жіночого училища. Упродовж наступних десяти років Лебединське училище існувало, але його фінансовий стан погіршувався. Свідченням тому слугує рапорт наступниці Архелаї – настоятельниці Лебединського монастиря Аполлінарії. Приймаючи у травні 1886 р. монастир від попередниці, вона зазначила, що обитель мала 2 тис. руб. боргу. До того ж, «послідував неврожайний рік, в результаті чого, кошти монастиря стали надзвичайно мізерними. Це впливало і на училище ... критичний стан училища довершувався і тим, що в ньому перебувало не більше 10 платних учениць, які ніяк не могли утримувати 6-класне училище». Не отримавши фінансової допомоги, Аполлінарія далі зазначала, що «з особистого і усного дозволу Архінастиря змушена була прикрити училище на цей навчальний рік. З лютого 1887 р.» (ЦДІАК України. Ф. 127. Оп. 858. Спр. 480. Арк 33).

Після такого рапорту настоятельниці Лебединського жіночого монастиря ігумені Аполлінарії єпархіальне керівництво, здогадно, вивчало питання про реорганізацію чи про остаточне закриття жіночого училища при монастирі. Напевно, воно цікавилось думкою з цього приводу і фахівців освітньої сфери. Так, засновник Київського єпархіального жіночого училища протоієрей Петро Лебединцев 13 вересня 1886 р. направив Київському митрополиту Платону (Городецькому) свої міркування з приводу освіти доньок духовенства. Він зазначав, що «виховання доньок стало потребою духовенства, але матеріальні його засоби не дозволяють витратити на освіту дітей багато часу і грошей. Хоч тепер усі священники і причетники намагаються прилаштувати своїх доньок в Київське жіноче духовне училище, але для багатьох з них, а для причетників особливо, 6-річний курс цього училища занадто тривалий і не по статках батьків. Тому виникає необхідність відкриття в Київській єпархії окрім 6-класного училища ще й такого училища, в якому б давалась достатня і закінчена освіта, яка б слугувала підготовкою до трудового життя і курс якого був би не довготривалим. Такій потребі багатьох з духовенства слугувало б відкриття в Лебединському жіночому монастирі жіночого 4-класного училища на таких засадах, на яких засновані вже в С.-Петербурзі два елементарні училища, названі Маріїнськими (ініціатива імператриці Марії Федорівна)» (ЦДІАК України. Ф. 127. Оп. 858. Спр. 480. Арк 2).

Пропозиція протоієрея Петра Лебединцева мала прихильників і опонентів. Тому Київська духовна консисторія 19 березня 1887 р. через газету «Киевские єпархиальные ведомости» зробила припис благочинним

найближчих до Лебединських округів, щоб вони надіслали до консисторії відомості про доцільність відкриття Лебединського 6-класного училища і про кількість грошей, які передбачається виділяти на його утримання. Відповідно до припису, до консисторії надійшли повідомлення від:

1. Благочинного 3-го Городищенського округу Чигиринського повіту священника Андрія Левитського з такою інформацією: духовенство округу погоджується на відновлення училища, але щоб воно було 4-класним і щоб випускниць приймали до 5-го класу Київського єпархіального училища і щоб усе духовенство єпархії взяло участь у відновленні Лебединського училища. Дольова участь духовенства у поновленні училища могла б складати по 3 руб. від прибутку щорічно;

2. Благочинного 3-го округу Звенигородського повіту священника Прокопія Гуковича, який надіслав акт від 26 травня 1887 р. про те, що духовенство 5-го округу не має потреби в жіночому Лебединському училищі. А якщо воно і потрібне для сиріт, то воно має бути 4-класним і утримуватись духовенством усієї єпархії;

3. Благочинного 4-го округу Чигиринського повіту священника Леонтія Богдана з актом, датованим 11 травня 1887 р., у якому духовенство повідомляло, що не бачить потреби в Лебединському училищі, так як віддає своїх доньок на навчання до Києва. Воно вносить відсотки на утримання двох київських жіночих училищ, що є досить витратним;

4. Благочинного 1-го округу Чигиринського повіту священника Павла Буткевича з актом від 9 червня 1887 р., у якому зазначалося таке: з огляду на те, за кошти духовенства усієї єпархії влаштоване 2-ге Київське жіноче училище, у якому виховання священницьких доньок обходиться не дорожче інших училищ духовного відомства, то духовенство вважає обтяжливим для себе утримання ще й третього училища;

5. Благочинний 4-го округу Звенигородського повіту священник Василій Татаров надіслав протокол зборів духовенства від 21 травня 1887 р., у якому зафіксовані такі міркування окружного духовенства: в Київській єпархії уже функціонують два жіночі училища для доньок духовенства, які фінансуються коштом духовенства. Тому утримання Лебединського училища духовенство вважає зайвим;

6. Благочинний 2-го округу Чигиринського повіту священник Іоан Татаров надіслав складений 28 травня 1887 р. акт, підписаний благочинними Татаровим, Фіньковським, Рудковським і Богданом про те, що вони поділяють думки духовенства своїх округів про обтяжливість утримання Лебединського духовного училища. Окрім того, духовенству Черкаського і Чигиринського училищних округів потрібно профінансувати перебудову пристосованого будинку Черкаського училища під гуртожиток і, загалом, приведення його в належний стан;

7. Благочинний 2-го округу Черкаського повіту протоієрей Даниїл Баккановський актом від 2-го червня 1887 р. доповідав, що духовенство його округу не вважає доцільним відкриття ліквідованого уже училища.

На основі цих рапортів була сформована така думка: так як більша

частина духовенства благочинницьких округів Черкаського та Чигиринського повітів, найближчих до Лебединського монастиря, 3-є в єпархії жіноче училище підтримувати вважають обтяжливим і не бачать у ньому потреби, тим більше, що шлях до нього важчий, ніж до Києва, то доцільно дозволити ігумені Лебединського монастиря замість закритого 6-класного училища, за монастирські кошти і за приватні пожертвування, за прикладом Києва-Флорівського та Ржищівського монастирів, відкрити при Лебединському монастирі 2-класне училище для дітей причетників та сиріт священницьких з навчанням у ньому рукоділлю. На фінансування саме такого училища передати 2% з платні причетників Чигиринського, Черкаського, Звенигородського і Каневського повітів, які передавалися до Київського жіночого училища духовного відомства.

Думка духовенства найближчих до Лебединського монастиря благочинницьких округів була затверджена єпархіальним керівництвом і настоятельниця обителі Аполлінарія взялася до реанімування училища, але уже в іншому статусі. Рапортом вона доповідала, що «упродовж усього літа тривав ремонт в приміщенні училища, а саме : перештукатурено увесь будинок училища як зовні, так і в середині, пофарбовані внутрішні стіни, поремонтовані вікна і двері, заново перекладені печі, поремонтована і два рази пофарбована металева покрівля. У липні місяці в газети «Киевские епархиальные ведомости» і «Киевлянин» надіслано для опублікування оголошення про відкриття училища. Запрошено учительку, яка мала атестат, а також – благонадійних доглядачку училища та учительку рукоділля» (ЦДІАК України. Ф. 127. Оп. 858. Спр. 480. Арк 47). Доповненням до рапорту Аполлінарія повідомляла, що доглядачкою в училище запрошена Анна Розварович, донька священника з села Клебані Брацлавського повіту Подільської губернії, яка закінчила повний курс навчання в Тульчинському єпархіальному жіночому училищі 1881 р. з хорошим атестатом. А ще вона мала атестат від Лодзинського, у якого вона навчалась крійці та шиттю. В училищі вона викладатиме рукоділля та арифметику. Учителькою в училище запрошена донька священника з села Скибина Таращанського повіту Київської губернії Лідія Лінчевська, яка завершила курс наук в Києво-Подільській жіночій гімназії 1887 р. теж з хорошим атестатом. Вона викладатиме російську та слов'янську мови, історію та географію.

Як 2-класне училище при Лебединському монастирі було відкрите 9 вересня 1888 року. Тоді в ньому почали навчання тільки 8 дівчат (7 з духовного стану і 1 купецька донька). Ігуменя Аполлінарія мала твердий намір збільшувати чисельність училища, про що свідчить її рапорт Київській консисторії від 22 вересня 1888 р. До річниці дати спасіння імператора та його сім'ї під час аварії залізничного потяга 17 жовтня 1888 р., вона зобов'язувалась до 17 жовтня 1889 р. відкрити в монастирському училищі 10 безкоштовних вакансій для дівчат-сиріт з найбільшнього духовенства єпархії.

Висновки. Таким чином, опрацювання тринадцяти архівних документів – відомостей про особовий склад жіночого Миколаївського монастиря в Лебедині та звітів про стан жіночого училища при ньому – суттєво доповнює історію православної обителі та освітянської діяльності православного

духовенства Київської єпархії в останній чверті 19-го століття. Завдячуючи новим джерелам інформації, вдалося частково персоніфікувати склад черниць та послушниць монастиря, з'ясувати форми їх послушань, що може бути використано для написання повної історії Лебединського жіночого монастиря в особах. Інформація зі звітів про стан жіночого училища при монастирі розширює знання про джерела фінансування, про баланс прибутків та видатків, про благодійників та про ставлення духовенства до утримання жіночого училища для сиріт та доньок священно- і церковнослужителів. На основі автентичних документів можна аргументовано висновувати, що фінансовий стан училища був головним чинником структурних перетворень в ньому. Намагання ігумені монастиря і начальниці училища отримати дозвіл на присвоєння успішнішим випускницям права домашніх учительок наштотувалося на фінансову перепону: зменшення кількості платних учениць зменшувало суму надходжень, яка повинна була становити більше десяти тисяч на рік. У лютому 1887 р. училище було тимчасово закрито, а потім, з урахуванням побажань благочинних 7-ми найближчих до Лебединського благочинницьких округів, 9 вересня 1888 р. відкрито як двокласне, в основному, для сиріт духовенства та церковного кліру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

- Памятная книжка, 1882 – Памятная книжка Киевской епархии. Историко-статистические сведения об учреждениях духовного ведомства Киевской епархии, статистические списки церквей епархии и общие статистические сведения по всем сторонам епархиальной церковно-религиозной жизни / Составили А. Воронов и свящ. В. Антонов. К., 1882. 262 с.
- Чучалін, 2023a – Чучалін О. Жіноча учительська школа Ржищівського Спасо-Преображенського монастиря (1870–1917 рр.). *Актуальні проблеми гуманітарних наук*. 2023. Вип. 67. Т. 2. С. 64–72.
- Чучалін, 2023b – Чучалін О. Створення та організація діяльності училища при Лебединському Миколаївському жіночому монастирі Київської єпархії (друга половина XIX - початок XX ст.). *Емінак*. 2023. № 1. С. 98–115.
- Чучалін, 2024 – Чучалін О. Навчальні заклади при монастирях Київської єпархії другої половини XIX–початку XX ст. *Консенсус*. 2024. № 2. С. 49–63.
- ЦДАК, м. Київ – Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України
- ЦДІА, м. Київ – Центральний державний історичний архів України, м. Київ
- ДАКО – Державний архів Київської області

REFERENCES

- Pamiatnaia knizhka, 1882 – Voronov A. y Antonov V. (Sost.) Pamiatnaia knizhka Kievskoi eparkhii. Istoriko-statisticheskie svedeniia ob uchrezhdeniakh dukhovnogo vedomstva Kievskoi eparkhii, statisticheskie spiski tserkvei eparkhii i obshchie statisticheskie svedeniia po vsem storonom eparkhialnoi tserkovno-religioznoi zhizni [Commemorative Book of the Kyiv Diocese. Historical and statistical information on the institutions of the spiritual department of the Kyiv diocese, statistical lists of the churches of the diocese and general statistical information on all aspects of the diocesan church-religious life]. K., 1882. 262 s. [in Russian].
- Chuchalin, 2023a – Chuchalin O. Zhinocha uchytelska shkola Rzhyschivskogo Spaso-Preorazhenskogo monastyria (1870–1917 rr.) [Women's teacher school of the Rzhyschiv Transfiguration Monastery (1870–1917)]. *Aktualni problemy humanitarnykh nauk*. 2023. Vyp. 67. T. 2. S. 64-72 [in Ukrainian].
- Chuchalin, 2023b – Chuchalin O. Stvorennia ta organizatsiia diialnosti uchylshcha pry Lebedynskomu Mykolaivskomu zhinochomu monastyri Kyivskoi yeparkhii (druga polovyna XIX - pochatok XX st.) [Creation and organization of the college at the Lebedyn Mykolaiv Women's Monastery of the Kyiv Diocese (second half of the 19th - early 20th centuries)]. *Eminak*. 2023. № 1. S. 98-115 [in Ukrainian].
- Chuchalin, 2024 – Chuchalin O. Navchalni zaklady pry monastyriakh Kyivskoi yeparkhii drugoi polovyny XIX–pochatku XX st. [Educational institutions at monasteries of the Kyiv diocese in the second half of the 19th - early 20th centuries]. *Konsensus*. 2024. № 2. S. 49-63 [in Ukrainian].
- TsDAK, m. Kyiv – Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv-muzei literatury i mystetstva Ukrainy [Central State Archive-Museum of Literature and Arts of Ukraine] [in Ukrainian].
- TsDIA, m. Kyiv – Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Kyiv [Central State Historical Archive of

DOI: 10.31499/2519-2035.13.2025.344014

УДК 94 (477. 84-22 Ліщанці)К63

Іван ПЕНДЗЕЙ,
orcid.org/0000-0001-6499-329X
кандидат історичних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
(Україна, Івано-Франківськ)
pendzey.ivan@gmail.com

З ІСТОРІЇ ЦЕРКВИ СВ. ПАРАСКЕВИ СЕЛА ЛІЩАНЦІ НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ ТА РЕЛІГІЙНО-ХРИСТІАНСЬКОЇ ОБРЯДОВОСТІ ПАРАФІЯН (ЗА ЛІТОПИСОМ ГРИНЯ КОМАРНИЦЬКОГО(РУКОПИС))

На основі рукописного твору Гриня Комарницького вперше з'ясовано історію кам'яної церкви в с. Ліщанці на Тернопільщині, розказано про її фундаторів, фінансування будівництва, участь селян у її зведенні. Відтворено первісний внутрішній інтер'єр церкви, який свідчить про її українське походження. Названо прізвища священників, які служили на парафії сіл Сороки і Ліщанці в 1787-1935 рр. та коротко охарактеризовано їх діяльність. Розкрито опіку селян святиною і прилеглою територією. Повідомлено, що в матеріалах польського архіву згадується в селі дерев'яна церква 1530 р. причім раніше за перші згадки церкви у м. Бучач (1554) і сусідньому селі Сороки (1576), що була капличка, яка тривалий час, мабуть, після зруйнування дерев'яної церкви була місцем релігійних відправ. Привернуто увагу до ментальності мешканців села давніх часів, ролі Церкви, християнських духовних начал у їх повсякденному житті, як вони в умовах неймовірних злиднів і бідності строго дотримувалися постів, радо і з великим піднесенням святкували Різдво і Великдень, робили забави коло церкви, виділено також стосунки настоятелів храму і віруючих.

Ключові слова: Церква св. Параскеви с. Ліщанці на Тернопільщині, дерев'яна церква, капличка, Літопис Гриня Комарницького (рукопис).

Ivan PENDZEI,
orcid.org/0000-0001-6499-329X
candidate of historical sciences,
Associate Professor of the Department of World History
Prykarpattia National University
named after Vasyl Stefanyk
(Ukraine, Ivano-Frankivsk)
pendzey.ivan@gmail.com

FROM THE HISTORY OF THE CHURCH OF ST. THE PARISH VILLAGE OF LISHTANSI IN THE TERNOPIL REGION AND THE RELIGIOUS AND CHRISTIAN RITE OF THE PARISHES (ACCORDING TO THE CHRONICLE OF HRYN KOMARNYTSKYI (Manuscript))

On the basis of the manuscript work of Hryn Komarnytskyi, it is proved that the construction of a stone church in the village of Lishchantsi in the Ternopil region was started in 1826 by the first besieger of the village Onufriy Dombrovsky (apparently a native of the polished Ukrainian nobility), and in 1832 his son Stepan finished. Didych paid for materials and masonry, and the peasants pounded stone, took wood out of the forest, and erected a building. The church, built in 1826–1832. almost in the middle of the village, on an elevated territory, which until 1826. It was not empty - it was the last resting place of its inhabitants - a cemetery. Its founder, who died in 1836, was buried in the church under a large altar. From the very beginning, the church was named after the Holy Great Martyr Paraskeva Pyatnitsa. . In her honor, the grandfather installed an image in the church, and in 1795 Andriy and Tetiana Kravtsi